

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2024, s. 12: 675-701

Varlığı Anlamlandırılan İnsan, ‘Makinedeki Hayalet’in Peşinde
Humankind Pursues the “Ghost in the Machine” in Making Sense of Existence

Filiz BAYOĞLU KINA

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

Assist. Prof. Dr., Atatürk University,

Faculty of Letters, Department of Philosophy

filizof@atauni.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6244-6767

DOI: 10.56720/mevzu.1503092

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Haziran / June 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Ağustos / August 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: Bayoğlu Kına, Filiz. “Varlığı Anlamlandırılan İnsan ‘Makinedeki Hayalet’in Peşinde”. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (Eylül 2024): 675-701.

<https://doi.org/10.56720/mevzu.1503092>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Felsefe tarihinde merkezi bir sorun olan zihin-beden ilişkisi, modern dönemde yeni bir biçimde Rene Descartes ile ortaya çıkar. Descartes ve takipçilerinin zihin ve beden birbiriyle bağımlı iki cevher olduğu görüşü, sadece düşünürler arasında değil sıradan insanlar arasında da oldukça yaygındır. Bu yaygınlığından dolayı Gilbert Ryle, bu görüşü "resmi öğretisi" olarak adlandırarak, öğretinin "kategori hatası" adı verilen özel bir tür hata yaptığını söyler. Ona göre mantıksal türleri bakımından ayrılık gösteren kavramlar ya da ifadelerin birleştirilmesi yanlıştır. Descartesçı düalizmin, insan davranışlarının kökenlerinin maddi bir varlığa sahip olmayan tözde yattığını iddia etmesi, bu tür bir yanlışın kapalı bir biçimde işlenmesi üstüne kuruludur. Çalışmaları ile Kartezyen ikiliğin tabutuna son çiviye çaktığı iddia edilen Ryle'a göre felsefenin en önemli görevi, yanlış kurgu ve saçma teorilerin, bu teorilerde geçen dilsel deyimlerin sonucu olduğunu göstermektir. 1949'da yayımlanan *The Concept of Mind* adlı eseri bu düşüncesini açıklama girişimidir ve felsefi bir sorunun hangi sorularla oluşturulup çözüldüğü üzerine olan ilk dönem yazılarının "gerçekten işleyen bir yöntem örneği"ne evrilmesidir. Ryle eserinde, zihinlere ilişkin yeni bilgiler vermek yerine, insanın zaten sahip olduğu bilgisinin "mantıksal coğrafyasını" düzeltme işine girer. Kavram analizinden oluşan felsefi argüman anlayışına ulaşarak, anlamlı olanı anlamsızdan ayıracak bir ölçüt bulmaya çalışır. Bu çalışma Descartes'ın düalistik zihin teorisini Ryle'in bakış açısından inceler ve resmi öğretiyi reddediş gerekçelerini ve önerilerini ortaya koyar. Ancak çalışma, Ryle'in zihin alanını yetenekler ve davranışlarla sınırlandırdığı ve bu nedenle yaratıcı düşünme, nesnelere bütünsel vizyonu ve sanatsal hayal gücü gibi daha yüksek zihin süreçlerini açıklayamadığı, sonucuna varır.

Anahtar Kelimeler: Gilbert Ryle, İnsan, Makinedeki Hayalet, Zihin, Descartes, Düalizm.

Abstract

The mind-body relationship, a central issue in the history of philosophy, emerges with a new dimension in the modern era with René Descartes. Gilbert Ryle, who refers to the view of Descartes and his followers that the mind and body are two interdependent substances as the "official doctrine" due to

its widespread acceptance among both scholars and ordinary people, argues that this theory commits a special kind of error known as a “category fallacy”. According to Ryle, it is wrong to combine concepts or propositions that differ in their logical types. He claims that Descartes’ dualism erroneously locates the origins of human behavior in a non-material substance, thereby implicitly committing this type of error. According to Ryle, whose work is claimed to have definitively refuted Descartes’ dualism, the most important task of philosophy is to demonstrate that false notions and absurd theories arise from the linguistic expressions used in these theories. Ryle’s *The Concept of Mind*, published in 1949, aims to elaborate on this idea and represents an evolution of his earlier writings on how philosophical problems should be posed and solved, providing “an example of a method that actually works”. Rather than introducing new knowledge about the mind, Ryle seeks to correct the “logical geography” of existing knowledge of humankind. Ryle attempts to establish a criterion for distinguishing the meaningful from the meaningless by developing a philosophical argument based on conceptual analysis. This study investigates Descartes’ dualistic theory of mind from Ryle’s perspective, outlining his reasons for rejecting the official doctrine and his proposed alternatives. The study concludes, however, that Ryle’s focus on abilities and behaviors limits his account of the mind and fails to address higher mental processes such as creative thinking, holistic perception of objects, and artistic imagination.

Keywords: Gilbert Ryle, Man, Ghost in the Machine, Mind, Descartes, DUALISM.

Giriş

Her şeyin anlam ya da anlamsızlığı insanın varlığı ile mümkündür. İnsan sadece nesnelere dünyasında bir nesne midir? İnsanın, varlığı anlamlandırmanın yönü neye işaret etmektedir? Fizik dünyada zihinsel olana yer bulma, zihinsel olanın gücünü ve bilincin fenomenal hallerini açıklama sorunu zihin felsefesinin yaşayan sorunlarıdır. İnsanın zihnine, aklına Platon’a göre ‘ruhtaki düşünme gücüne’ işaret eden şey varlığa anlam kazandıran yön olarak ele alınır. Felsefe tarihinde evreni ve varlığı anlamlandırmak için tek kriterin insan olduğunu tescillen Rene Descartes’a göre ruhun ana niteliği düşünmedir. Bu

anlamda 'tarih esasen insan bilincinin serüvenidir' ve 'insanlığın esas tarihi de zihnin tarihidir.'¹ Ancak varlığını insan bilincine borçlu olan bilim, ironik bir şekilde zihnin gerçekliğini yadsımaktadır. Barrett'in ifadeleriyle 'evlat, ailesini reddetmektedir.'² Modern bilimle birlikte doğal dünyanın bir uzantısı olarak görülen insan, doğada olmayan bir şeyi nasıl kendisinde barındırabilir? Bu soru bir yandan insanın ne olduğunu tanımlama girişimlerinin, insanı zihinle tanımlama sonucuna götürdüğünü ortaya koyarken diğer yandan zihnin neliğini sorgulamaktadır. O halde zihin nedir? Zihinsel durum ya da süreçlerin doğası nedir? Hangi ortamda gerçekleşirler ve fiziksel dünyayla ne tür bir ilişki içindedirler? Bu tür sorular felsefi literatürde ontolojik sorun olarak adlandırılarak, yaygın bir biçimde zihin-beden sorunu olarak bilinir. Sorun, zihinsel oldukları ileri sürülen durum ya da süreçlerin sadece karmaşık bir fiziksel sistem olan beynin karmaşık durum ve süreçlerinden ibaret olduğunu söyleyen materyalist kuramlar ile zihinsel durum ve süreçlerin sadece tamamen fiziksel bir sistemin durumları ve süreçlerinden ibaret olmadıklarını, fiziksel olmayan bir doğaya sahip ayrı bir tür fenomen oluşturduklarını söyleyen düalist kuramlar arasında gözüксе de aslında daha derindir.³ Bilim, evrensellik ve garanti iddiasına rağmen zihin söz konusu olduğunda karmaşa ve anlaşmazlık içindedir.

Bir zamanlar pek çok filozof, zihni bedenden ayrı bir töz (bir ruh, can, belki de zihin maddesi) olarak düşünme konusunda Descartes'ı takip etti. Günümüzde ise çoğu filozof, fiziksel olmayan herhangi bir maddenin varlığını ürkütücü bulmaktadır. Bunun yerine çoğu kişi zihni, maddi dünyanın belirli bir kısmına, yani insan beynine yerleştirmektedir. Ancak beyin ve zihin birbirinden tamamen farklıdır. Beyin maddeden meydana gelen fiziksel bir varlıktır ve çürümeye mahkûmdur. Öyle yapılandırılmıştır ki ne olursa olsun, hiçbir şey oluşturamaz. Yalnız dışarıdan sağlanan materyali kullanabilen bir makinedir ve otomatik olarak çalışır.⁴ Zihin ise metafizik bir varlıktır. Öyle ki beyin hücrelerini en güçlü mikroskopla inceleseniz dahi hiçbir zaman bir fikir

¹ William Barrett, *Death of the Soul: From Descartes to the Computer: William Barrett* (Oxford: Oxford University Press, 1986), 10-53.

² Barrett, *Death of the Soul*, 75.

³ Paul M. Churchland, *Maddeler ve Bilinç*, çev. Berkay Ersöz (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.), 3.

⁴ Mark Twain, *İnsan Nedir?*, çev. Esra Damla İpekçi (İstanbul: Dedalus Kitap, 2019), 13.

ya da kavram (örneğin güzellik, hükümet, eşitlik ya da aşk) göremezsiniz. Çünkü fikirler ve kavramlar maddesel varlıklar olmayıp fiziksel bileşene sahip değildir. Peki maddesel olmayan varlıklar nerede bulunmaktadır? Maddesel olmayan zihinde...⁵ Böylelikle pek çok yazar için Kartezyen zihin resminin temel yapısı bozulmadan kalır. Zihnin hâlâ zihinsel durumlarımızı (inançlarımızı, arzularımızı, umutlarımızı, korkularımızı ve diğerlerini) barındıran bir tür iç dünya olarak kabul edilir. Bedenimizin durumu bu iç dünyayı etkileyebilir ve dolayısıyla bu iç dünya da bedenlerimizin hareketlerini yönlendirebilir. Elbette iç dünyamız artık kesinlikle maddesel olduğundan, bu etkileşimler eskisinden çok daha az gizemli görünür. Ancak zihnin, içsel bir alan olduğuna dair temel resim korunur. Bu nedenle böyle bir görüş, genellikle muhalifleri tarafından neo-Kartezyenizm olarak tanımlanır.⁶ Bu çalışmada, Gilbert Ryle'in *The Concept of Mind* (Zihin Kavramı) adlı eserinde yer alan görüş ve argümanlar ana odak noktası alınarak zihnin değerlendirilir. Ryle'in kitabının bir kısmı, zihin ve beden farklı niteliklere sahip iki farklı töz olduğu yönündeki Kartezyen görüşe yönelik bir saldırıya ayrılmıştır. Zihnin işlemleri gözlemlenemez ve tanık olunamazken, beden işlemleri gözlemlenebilir. Dolayısıyla Kartezyen görüşe göre, zihinsel kavramlar gizemli varlıkların ya da süreçlerin adları olarak işlev görür. Ryle'in bu görüşe güçlü itirazları vardır. Dahası, zihinsel kavramların karakter olarak az ya da çok eğilimsel olarak ele alınmasını, böylece Kartezyen görüşün gizemlerine başvurmadan zihinsel olguları anlamamızı sağladığını savunur.

Geleneksel ruh beden anlayışının devamı niteliğinde olan Descartes'in ontolojisi, ruh yerine zihin kavramını koyarak mevcut düalizmi derinleştirmiştir. Kesin bilgiye ulaşma adına Descartes, zihni anlatmak çabasıyla kavramları açıklama yoluna başvurmuş ve fiziksel olan ile zihinsel olanı tamamen birbirinden ayırmıştır. Ona göre zihin kendi başına var olabilen ve başka hiçbir unsura indirgenemeyen, maddi olmayan bir tözdür. Zihinsel olanın özelliği düşünmedir. Beden ise maddedir, düşünemeyen ve yer kaplayandır. Descartes'in ünlü önermesi düşüncenin varlığı öncelediğini ileri sürer. 'Düşü-

⁵ Vincent Ryan Ruggiero, *Eleştirel Düşünme İçin Bir Rehber*, çev. Çağdaş Dedeoğlu (İstanbul: Alfa Kitap, 2017), 50.

⁶ Adam Toon, "The Story of the Ghost in the Machine", *Art, Representation, and Make-Believe: Essays on the Philosophy of Kendall L. Walton*, ed. Sonia Sedivy (Routledge, 2021), 2.

nen bir şey olarak' insanın tecrübe ettiği şey, kendi zihni ve farkındalık halidir.⁷ Descartes'ın temel kaygılarından biri zihnin ya da ruhun, bedenden bağımsız ve üstün olduğunu ispat etmektir. Ona göre insan, zihin ve beden denilen iki ayrı tözden meydana gelir. Ancak birbirinden farklı tözler nasıl birbirini etkiler? Düşünce, nasıl vücudun hareketine neden olabilir? gibi sorular eşliğinde onun düşüncesi her daim çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Fiziksel ile zihinsel olan arasındaki karşıtlığı kabul etmeyen ve anlamlı olanı anlamsızdan ayıracak bir ölçüt arayışı içinde olan Ryle, Descartes'ın öğretisini alaycı bir şekilde eleştirerek, öğretisinin yanlışlığını kanıtlamaya girişir:

*"Ana hat olarak bu resmi kuramdır. Bu kuramdan sıklıkla 'Makinedeki Hayalet Dogması' gibi bilinçli olarak kötüyerek söz edeceğim. Bu kuramın tümüyle hatalı olduğunu, ayrıntılar yerine ilkelerde hata olduğunu kanıtlamayı umuyorum. Bu yalnızca belirli hataların bir araya toplanması değildir. Büyük bir hatadır ve özel türde bir hatadır. Yani bir kategori hatasıdır."*⁸

Ona göre Descartes'ın öğretisi zihinsel yaşamın olgularını gerçekte olmaları gerekenin dışında, bir başka mantıksal tip ya da kategoride yer alıyormuş gibi göstermektedir.

Ryle'in yaşadığı yirminci yüzyıl mantık ve dil çalışmalarının yoğun olduğu bir çağdır. Bu nedenle o, mantıksal davranışçılık formu ile zihni tözsel varlığından ayırarak bir kavram analizine tabi tutar. Dil felsefesi geleneğinden geldiği için zihinle ilgili kullanılan kavramların çözümlemesini yapar yani dilsel bir çözümlemeye girişir. Bu hususta zihin hakkında bilgi edinmenin engelleri ve güçlüğü üzerine yazarken Thomas Reid şöyle der:

"Zihnin asli yetilerinden bahsetmek için filozofların kullandıkları dil, şu anda kabul gören sisteme öylesine uygundur ki, herhangi başka bir sisteme uyamaz; aynı yapıldığı adama uyan ve onu iyi gösteren fakat en az onun kadar yakışıklı ve endamlı bir adamın üzerinde garip duran bir ceket gibi. Yeni kelimeler ve deyişler kullanmadan ya da mevcut olanlara farklı anlamlar vermeden, zihin ve işlemlerine ilişkin felsefemizde herhangi bir yenilik yapmak neredeyse imkansızdır; bu özgürlük, kullanıl-

⁷ İbrahim Kalın, *Açık Ufuk İyi, Doğru ve Güzel Düşünmek Üzerine* (İnsan Yayınları, 2021), 89.

⁸ Gilbert Ryle, *The Concept of Mind* (London ; New York: Routledge, 2009), 5-6.

masının zorunlu olduğu durumlarda bile önyargı ve yanlış anlaşılmalara neden olur ve zamanın onayını beklemek zorundadır. Zira dildeki yenilikler, din ve yönetim biçimindekiler gibi, kullanım ile aşına hale getirilene ve buyruk ile meşru kılınana kadar çoğunluk tarafından her zaman şüphe ve hoşnutsuzluk ile karşılanır.”⁹

Descartes’ın dediği gibi çok uzun bir süredir alışılmış olan bir görüşten çarçabuk kurtulmak güçtür. Bu güçlüğün farkında olan Ryle, yine de zihne ait kavramların yerleşik tanımlarını değiştirmek ister. O, büyük ölçüde Descartes’ten geldiği düşünülen öğretinin dayandığı ilkelerin temelsizliğini göstermekle ilgilenir. Esas olarak zihin ve beden radikal bir şekilde ayrılmasından ve karşıtlığından kaynaklanan hatanın sadece Descartes’a ait olmadığını da bilincindedir. Bu hata, Platoncu ve Aristotelesçi öğretilerde, Stoik-Augustinusçu irade öğretilerinde, skolastik ve reformcu teolojide, Kalvinist günah ve inayet kuramlarında zaten içeriliyordu. Descartes, ruhun süregelen teolojik kuramlarını sadece Galileocu yeni anlatım biçimi içinde yeniden dizgeleştirmişti.¹⁰

Descartes’ın varlık anlayışı, gelişen bilime uygun düşecek şekilde varlık alanını madde ve ruh diye kesin çizgilerle birbirinden ayırdı. Bu ayrım bir ve bütün tek bir töz olarak kabul edilen insanı, aralarında hiç bir bağ bulunmayan iki töz olarak konumlandırdı. İnsanın ne olduğunu sorgulamasında şunları yazar:

“İlk olarak kendimi bir yüzü, elleri, kolları ve bir cesette de görülen ve beden adı ile belirttiğim bütün bir etten ve kemikten oluşmuş makinesi olan bir şey olarak ayırmadım. Buna ek olarak beslendiğimi, yürüdüğümü, duyumsadığımı ve düşündüğümü ayırmadım ve tüm bu eylemleri ruh ile ilişkilendirdim.”¹¹

Descartes tarafından formüle edilen görüş, her insanın hem bir bedene hem de bir zihne sahip olduğudur. Zihin ve madde arasındaki kutuplaşmış karşıtlık şu şekilde dile getirilir: Maddesel nesnelere ‘uzay’ olarak bilinen ortak

⁹ Thomas Reid, *İnsan Zihni Üzerine*, çev. Erdiñ Boyacı (Ankara: Folkıtap, 2022), 37.

¹⁰ Gilbert Ryle, *Zihin Kavramı*, çev. Sara Çelik (Doruk Yayınları, 2011), 91.

¹¹ Rene Descartes, *Kurallar Meditasyonlar*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi, 1997), 95.

duyuya açık bir alanda yer alırlar. Uzayın bir kısmındaki bedenlerin başına gelenler, nedensel mekanik yasalar aracılığıyla uzayın başka bir yerindeki diğer bedenlerin başına gelenlerle bağlantılıdır. Ancak zihinsel olaylar 'zihinler' diye adlandırılan, birbirinden koparılmış alanlarda var olurlar ve bir zihin ile diğeri arasında doğrudan nedensel bir bağlantı yoktur. Yalnızca fiziksel dünya aracılığıyla bir insanın zihni, bir diğeri insanın zihninde bir farklılık yaratabilir.¹² Yani zihin bedenden tamamen farklıdır. Tüm bireysel zihinler 'kendi kendine yetendir', zihnin özü düşünmektir ve var olmak için hiç bir şeye ihtiyacı yoktur. Dahası "ruhumuz veya düşüncemizden edindiğimiz kavram bedenden edindiğimizden önce gelir."¹³ Ryle, zihnin doğası konusunda bu öğretinin sadece teorisyenler arasında değil, sıradan insanlar arasında da son derece yaygın olduğunu bu nedenle 'resmi öğreti' olarak betimlenmesinin uygun olacağını belirtir.

Zihin dünyası ile beden dünyası arasındaki fark genellikle sırasıyla 'iç' ve 'dış' kavramları kullanılarak ifade edilir. İnsan bedeni de dahil olmak üzere tüm fiziksel şeyler dış dünyaya aitken, kişinin kendi zihninin durumları ve süreçleri içseldir. Ancak Ryle, bu dış ve iç dünya antitezinin metafordan başka bir şey olmadığını, çünkü eğer zihnin mekânsal varlığı inkar edilirse, o zaman zihnin mekânsal olarak bir şeyin 'içinde' olduğundan bahsetmenin mümkün olmayacağını savunur. Ancak 'iç' ve 'dış' doğru bir şekilde metafor olarak alınsa bile zihnin (madde olmayan) bedeni (maddeyi) nasıl etkileyebileceği konusunda zorluklar ortaya çıkarır. Bu durum filozofları iki farklı varoluş biçimi üzerinde düşünmeye yöneltir. Beden uzayda ve zamanda mevcuttur. Zihin zamanda vardır ama mekânda yoktur. Dolayısıyla zihin ve madde arasında kutupsal bir karşıtlık vardır. İki dünya ile sonuçlanan görüş, Descartes'e atfedilsin ya da edilmesin Kartezyenizm olarak bilinir. Diğer bedenleri biliyoruz çünkü onlar kamusaldır; objektif gözlemciler vücudun işleyişini görebilirler. Peki ya zihin bilgisi? Soru, bu görüşün ontolojik bağlantıları yanında epistemolojik ve semantik bağlantılarını da ortaya koyar. Zihinler özeldir; hiçbir nesnel gözlemci başka bir zihnin işleyişine tanık olamaz. Bir kişinin kendi zihnini gözlemleyip gözlemleyemeyeceği konusunda bazı sorular vardır. Freud bilinçte, zihnin sahibinden gizlenen kanalların bulunduğunu gösterdi.

¹² Ryle, *Zihin Kavramı*, 78.

¹³ Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan (İstanbul: Meb Yayınları, 1988), 29.

Ancak resmi teorinin savunucuları, normal koşullar altında bir kişinin kendi zihninin mevcut durumunu ve işleyişini bir tür 'iç algı' olan iç gözlem yoluyla bilebileceğini ileri sürer. Öte yandan, bir kişinin başka bir kişinin iç dünyasına hiçbir şekilde doğrudan erişimi yoktur. Kendisinininkine benzer bedensel hareketlerden, kendisinininkine benzer zihinsel işleyişine kadar olan iddialar, herhangi bir fiziksel gözlem olanağından yoksundur. Bir kişinin başka zihinlerin var olduğuna inanmak için iyi bir nedeni yoktur.¹⁴ Resmi öğretinin epistemolojik bağlantıları diğer zihinler sorunu olarak bilinir. Bu sorun, dilin çalışma biçimiyle ilgili verilmiş belirli kabullerden bile daha ciddi zorluklardan meydana gelir.¹⁵ Bu, zihinsel güçler ve gözlemlerle ilgili kavramların yorumlanmasının özel bir yolunun ortaya çıkmasına neden olur. Zihinsel olaylara yalnızca kişinin kendisi erişebilir. İzleyici, başka bir kişinin zihinsel durumuna ilişkin yorumlarının herhangi bir doğruluk veya kesinlik içerdiğinden asla emin olamaz. Bu nedenle öğretinin, insanın zihninin ve bedeninin birbirini nasıl etkilediği konusunda kuramsal güçlüklerle dolu olduğunu belirten Ryle, zihin beden etkileşiminin ne salt içebakışla gözlenebileceğini ne de laboratuvar deneyleri ile araştırılabileceğini söyler. O, bu güçlüğü fizyolojisten psikolojiste, psikolojisten fizyolojiste atılan bir top oyununa benzetir.¹⁶ Bu düşüncelerin daha derin felsefi varsayımlara dayandığının farkında olarak resmi öğretinin 'mantıksal coğrafya'sını eleştirir ve düzeltmek ister. Ona göre:

*"Kavramların mantıksal coğrafyasını belirlemek, onların içinde yer aldığı önermelerin mantığını gün ışığına çıkarmaktır; yani onların hangi önermelerle uyum içinde olduğunu, hangileriyle olmadığını, onlardan hangi önermelerin çıktığını ve onların hangi önermelerden sonuç olarak çıktığını göstermek gerekir. Bir kavramın ait olduğu mantıksal tip ya da kategori, kendisiyle işlem yapmanın mantıksal olarak yasal olduğu yollar dizisidir."*¹⁷

¹⁴ Ryle, *Zihin Kavramı*, 80-81.

¹⁵ Julia Tanney, "Rethinking Ryle: A Critical Discussion of the Concept of Mind", *The Concept of Mind* (London ; New York: Routledge, 2009), x.

¹⁶ Ryle, *Zihin Kavramı*, 77.

¹⁷ Ryle, *Zihin Kavramı*, 73.

Düzeltilme işine hataları tespit ederek başlayan Ryle, kategorisi hatasını açıklamaya girişir. Onun Kartezyen düalizme atfettiği kategori hatasının ayrıntılı bir açıklamasını vermek önemlidir.

1. Kategori Hatası

'Kategori hatası' kavramı, 1990'larda, farklı düşünce alanları arasındaki ciddi pratik sonuçları olan kafa karışıklığını tanımlayan genel bir terim olarak kamusal söylemde düzenli olarak kullanılır. Ancak kavramın felsefi kullanımı, Ryle tarafından 1949 yılında *The Concept of Mind* adlı eserinde Kartezyen düalizme saldırmak ve zihin-beden sorununa tekçi bir çözüm önerme amacıyla başlar. Kategori hatası, kavramların yanlış kullanılması ya da kavramların kendilerine ait olmayan kategorilerde kullanılması sorunudur. Zihinsel güç ve işlemlerin kavramların içinde yer aldığı mantıksal kategorilerin yanlış bir şekilde seçilmiş olduğudur. Yani bir kategoriye ait olan olguların bir başka kategoriye uygun olan terimler içinde sunulmuş olmasıdır.¹⁸ O, bu terimi 'Makinedeki Hayalet Dogması'na saldırmak için kullanır. Bununla Descartes'a atfettiği ikili zihin ve beden teorisini kasteder. Makine insan bedeniyken hayalet de içsel yapısı bakımında fiziksel maddeden epey farklı ruhsal bir tözdür. Galileo, uzaydaki tüm varlıkları içine alan mekanik bir öğretiy ortaya koyduğunda Descartes bir taraftan bilimsel yanı diğer taraftan dinsel ve ahlaksal yanı ile kendisini bir çatışma içerisinde buldu. İnsan doğası bir saatin çalışmasından salt bir karmaşıklık derecesi ile ayıramazdı, zihinsel olan mekanik olanın sadece bir türü olamazdı. Bu nedenle Ryle'a göre, Descartes ve takipçileri, insan varlığının biri ruh ya da hayalet, diğeri de beden ya da makine gibi birbirleriyle hiçbir ilişkisi olmayan, birbirinden tümüyle farklı ve ayrı iki tözden meydana geldiği görüşünü ileri sürdüler. Mantıksal türleri bakımından ayrılık gösteren kavram ya da ifadeleri birleştirerek saçma çıkarımlar ortaya koydular. Bunu kategori hatası olarak değerlendiren Ryle için ileri sürülen bu görüş, makine içindeki hayalet türünden anlaşılmaz sonuçlara, cisimsel olmayan bir ruhun nasıl olup da maddi bir cisimi etkileyebileceği türünden yanıtlanması zor sorulara yol açtı.¹⁹

¹⁸ Ryle, *Zihin Kavramı*, 72-73.

¹⁹ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi* (Paradigma Yayınları, 2002), 896.

Birbirine karşıt bu iki düzlem (zihin-beden) arasındaki derin ayrım, aralarında kurulabilecek her türden mantıksal ilişki olanağını ortadan kaldırdı. Bu durum ona göre dil bilgisel bir düzensizliğin sonucu olmayıp, tanım gereği mantıksal olarak yan yana konamayacak kavramların bir araya getirilmesi gibi boş bir çabanın ürünüydü. Zihin ve zihinselliğin açıkça gözlemlenebilen etkinliklerde aranması gerektiğini söyleyen Ryle'a göre soyut, içsel bir zihin kavramı evrensel bir kategori hatasıdır.²⁰ Kategori hatasını herhangi bir felsefi problemle bir bağlantısı olmayan özel bir mantıksal hata türü olarak tanımlar. Onun orijinal tanımına göre,

*"Bir kategori hatası...zihinsel yaşamın olgularını gerçekte olmaları gerekenin dışında, bir başka mantıksal tip ya da kategoride (ya da tipler ya da kategoriler dizisinde) yer alıyormuş gibi göstermektedir."*²¹

Bu tür hatalar, tikel ve evrensel terimlerin ya da sınıflar ve onların üyelerinin ilişkisi söz konusu olduğunda meydana gelir. Dolayısıyla bir kategori hatası, sınıflandırmadaki mantıksal bir hatadır. Ancak bu aynı zamanda dilsel ve mantıksal bir hatadır. Onun felsefi analiz yöntemi, mantıksal ve ayrıştırıcı ya da indirgemeci bir analiz türünden ziyade, büyük ölçüde bir haritacının görevine benzeyen birleştirici bir türdür. Eserinde kullanılan yöntem, zihin kavramlarıyla yapılan belirli türdeki işlemlerin, bu kavramların mantıksal coğrafyasına göre uyması gereken kurallara aykırı olduğunu göstermeyi amaçlar. İndirgemeci bir analiz türü kullanmayan Ryle, olguların mantıksal biçiminin daha derin düzeyinden bahsetmez ve ideal bir dil hedeflemez. Odak noktası, farklı tür kavramlar arasındaki olası ve imkânsız bağlantılar üzerinedir.

Ryle'ın öncelikli hedefi, yalnızca bir filozofun sorunu olmayıp bilimle ve gündelik hayatla da ilgili olan Kartezyen düalizmdir. Ancak o, Kartezyen düalizmin yerine ne koymak istediğini açıkça ifade etmez yani düalist düşüncenin yerini alması gereken olumlu bir konum ortaya koymaz. Eserin metafelsefi bir amaç göz önünde bulundurularak yazıldığı ve Ryle'ı bu kitabı yazmaya iten şeyin öncelikle zihinsel kavramlara yönelik teorik bir ilgi olmadığı

²⁰ Vedat Çelebi, "Gilbert Ryle'in Düalizm Eleştirisi ve Kategori Hatası Saptaması", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 3 (01 Temmuz 2015), 151.

²¹ Ryle, *Zihin Kavramı*, 81.

anlaşılır. Onun ilgisi, zihni bir kategori olmaktan çıkarmaktır. Çünkü ona göre zihin-beden probleminin temelinde dilden kaynaklanan hatalar vardır. Ona göre henüz sahip olmadığımız şey, zihin kavramlarımızı birbirimizle ve diğer kavram türleri ile nasıl ilişkilendirebileceğimizin bilgisidir. Bu durumu, yıllardır belli bir bölgede yaşayan insanların o bölgedeki tüm yolları bilmelerine rağmen buldukları bölgenin haritasını bile yapamamaları, hatta okuyamamaları durumuna benzetir. Bu minvalde zihinsel kavramların 'mantıksal coğrafyasını' ortaya koymayı amaç edinir. Felsefe için bu önemlidir çünkü çağlar boyunca çeşitli disiplinler (etik, epistemoloji, siyaset teorisi, estetik vb.) zihinsel kavramların kategoriler halinde kusurlu düzenlemelerini sağlar ve neredeyse tüm bu kusurlu düzenlemelerin hepsinin altında Kartezyen düalizm yatar. Bir kategoriye ait olan olguların bir başka kategoriye uygun olan terimler içinde sunulması bu düalizmin mitidir. Bu nedenle Ryle, Kartezyen mitini çürütmek ve onun yerine yeni bir zihinsel kavramlar haritası koymak ister. Çünkü ona göre, bu miti yıkmak olguları yadsımak değil onların yerini yeniden belirlemek demektir. Başka bir deyişle kullanılması gereken yöntem, kategori hatalarını ortaya çıkarmak, yani zihin kavramlarıyla yaptığımız bazı mantıksal işlemlere, bu kavramların ait olduğu mantıksal türler ya da kategoriler nedeniyle izin verilmediğini göstermektir.

Bu amaçla 'üniversite', 'tümen' ve 'takım ruhu' kavramlarını kullanarak birkaç örnek sunar. Bu örneklerin en ünlüsü Oxford ya da Cambridge'i ilk kez ziyaret eden bir yabancı örneğidir. Yabancı, kolejleri, kütüphaneleri, spor tesislerini, bölümleri vb. gezdikten sonra "peki ama üniversite nerede?" diye sorar. "Ona, üniversitenin görmüş bulunduğu, laboratuvar ve kolejlere benzer şekilde, görülmeden kalmış bir başka alt düzeyden kurum olmadığı açıklanır: Üniversite zaten görmüş olduğu şeylerin tümünün düzenleniş şekline başka bir şey değildir."²² denilir. Ancak yabancı için, 'üniversite' gördüklerinden farklı bir şeydir. Üniversiteyi gördüğü halde bunun farkında değildir. Yabancı'nın fark edemediği şey, üniversite ile gördüklerinin aynı kategoride olmadığıdır.²³ Burada bir kategori hatası yapılarak sanki 'üniversite'de sözü edilen birimlerin içinde yer aldığı sınıfın bir başka üyesi imiş gibi kabul edilmektedir. Öteki kurumların ait olduğu kategoriye üniversite de yerleştirilerek hata

²² Ryle, *Zihin Kavramı*, 82.

²³ Şeref Günday, *Zihin Felsefesi* (Bursa: Asa Kitabevi, 2002), 66-67.

yapılmaktadır. Aynı hata tümenin resmigeçidini izleyen bir çocuk tarafından da yapılır. Ona geçenlerin tabur, batarya, süvari birlikleri olduğu söylenir ancak o, hala tümenin ne zaman geçeceğini sorar. Çünkü çocuk, tümeni de gördüğü ünitelere kısmen benzeyen, kısmen de onlardan ayrılan ama onlar gibi bir ünite olarak düşünerek hata yapar. Tümen kavramına, içeriğinin üstünde bir anlam atfeder.

Ryle'in verdiği bir başka örnekte şudur: Kriket oyununu ilk kez izleyen bir yabancı top atan, topa vuran oyuncuların, dış meydan oyuncularının, hakemlerin ve skorcuların görevlerini ne olduğunu öğrenir. Ancak şöyle der:

*"Sahada takım ruhunun etkin elemanı diyebileceğimiz hiç kimse yok. Topu atan ve topa vuran, topu toplayan oyuncuları görüyorum ancak görevi, takım ruhunu gerçekleştirmek olan kişiyi göremiyorum."*²⁴

Burada bu kişiye yanlış tipte bir şey aradığı açıklanarak 'takım ruhu'nun tüm öteki özel görevleri tamamlayan bir başka kriket işlemi olmadığı, onun kabaca gerçekleştirilen özel görevlerin, canlı ve istekli bir şekilde yapılması olduğu ifade edilmelidir. Tüm bu örneklerdeki yanlışlıkların 'üniversite', 'tümen', 'takım ruhu' kavramlarının nasıl kullanılacağını bilmeyen insanlar tarafından yapıldığına dikkat çeken Ryle'a göre aynı kategori hatası, bir zihin kabul edilip onun içinde özel zihinsel olayların olduğu farz edilerek yapılmaktadır. Bunu 'şanssız dilsel bir gelenek' görerek, bu bakışın geleneksel iki dünya mitinden kaynaklandığını söyler. Kategori hatası felsefede, bir iddia ya da kuramın yüzeysel anlamıyla alınması ve ondan mantıksal haklı sonuçlar elde edilmesiyle ortaya çıkar.

Ryle amacının olguları yadsımak olmadığını sadece onların yerini yeniden belirlemek olduğunu söyler. Ona göre kategori hatalarıyla ilgili ilginç olan şey, kavramları, en azından aşına oldukları durumlarda uygulama konusunda ustalaşmış kişiler tarafından yapılmasıdır. Ancak insanlar soyut düşünceye yöneldiklerinde bu kavramları ait olmadıkları mantıksal tiplere ayırma eğiliminde olurlar. Felsefenin görevi, sistematik olarak yanıltıcı olan bu ifadeleri ortaya çıkarmak, anlamlarını açıklığa kavuşturmak ve kafa karışıklığını ortadan kaldıracak şekilde ifadeyi yeniden formüle etmektir. Bu ne-

²⁴ Ryle, *Zihin Kavramı*, 83.

denle o, zihin-beden düalizminin kaynağının kategori hatalarına dayandığını göstermek ister. Bir bireyin, bir makinenin içine, gizemli bir biçimde yerleşmiş bir hayalet olarak sunulması hatadır. Resmi teori, bir kişinin hayaletinin bir şekilde bir makinede vücut bulduğunu kanıtlamaya çalışır. Oysa Ryle bir insanın düşünmesinin, hissetmesinin ve amaçlı davranışlarının tek başına fizik, kimya ve fizyoloji deyimleriyle anlatılmasının mümkün olmadığını, bu nedenle farklı bir şekilde anlatılması gerektiğini söyler. İnsan vücudu gibi insan zihni de karmaşık organize bir birimdir ancak bu ikisi, malzeme ve yapı açısından farklılık gösterir.

*"Nasıl ki insan bedeni, diğer herhangi bir madde parçası gibi, bir nedenler ve sonuçlar alanıysa, zihin de (Tanrıya şükür) mekanik nedenler ve sonuçlar olmasa da, başka bir nedenler ve sonuçlar alanı olmalıdır."*²⁵

2. Kategori Hatası'nın Kaynağı

Ryle, resmi kategoride hatanın, bu teorinin zihin ve bedenini iki farklı türde olduğuna inanması nedeniyle ortaya çıktığını düşünür. Zihinsel ve bedensel süreçler farklı türden nedenler ve sonuçlardır. Tıpkı üniversiteyi ekstra bir bina sanan yabancıların üniversiteyi ziyaret etmesi örneğinde olduğu gibi. Bu teori, şey, madde, süreç, sıfat, değişme, neden ve etki kategorilerinin ortak çerçevesinde fiziksel durumlar ile zihinsel durumlar arasında farklılıklar olduğunu savunur. O, bu teorinin 'para-mekanik' bir varsayım olarak ortaya çıktığını yazar. En başından beri resmi teorinin, zihnin bedenler üzerindeki etkisi ve bunun tersi sorununu açıklamada büyük bir zorluk yaşadığını göstermek ister. İstemek gibi bir zihinsel süreç, nasıl olur da, dilin devinimleri gibi uzaysal devinimlere yol açabilir? Benzer şekilde optik sinirdeki fiziksel bir değişimin etkileri arasında ışık dalgalanması şeklinde bir zihinsel algı nasıl yer alabilir? Bu karmaşık sorular Descartes'ın kendi zihin öğretisini dosdoğru iteklediği mantıksal bir bataklık olarak karşımıza çıkar. Ryle bu bataklığı 'benin-aynılığı bataklığı' olarak adlandırır.²⁶ Descartes zihnin doğasını anlatırken onun bedene zıt olduğunu söyler. Bu bağlamda Ryle şöyle yazar:

"Zihnin çalışmaları bedenler için verilen özel betimlemelerin salt olumsuzları ile betimlenmelidir; onlar uzayda değildir; onlar uzaysal yer de-

²⁵ Ryle, *Zihin Kavramı*, 85.

²⁶ Ryle, *Zihin Kavramı*, 86.

ğıştirmeler değildir; onlar maddenin değişimleri değildir; onlara dış-gözlemle ulaşamaz. Onlar işleyen saatin vuruşları değildir; onlar tam da saat-işleyişi-olmayanın vuruşlarıdır.”²⁷

Ryle, zihinlerin yalnızca vücut makinelerine yerleştirilmiş hayaletler olduğu gerçeğini reddederek; zihinlerin kendilerinin hayalet makineler olduğuna inanır. İnsan vücudunun bir motor olduğunu kabul eder ama onu sıradan bir motor gibi ele almamız konusunda da bizi uyarır. Çünkü onun içinde onun bazı çalışmalarını yöneten, başka bir motor vardır.²⁸ Bu içsel yönetici motoru; görülemez, işitilemez, hiçbir şekle ve ağırlığa sahip olmayan özel türden bir motor olarak görür. Bu nedenle bu özel türden motorun hareketleri ve uyduğu yasaları bilmek mümkün değildir.

Ryle’a göre resmi teori, zihinlerin ve bedenlerin aynı kategoriye ait olduğuna inanmaktadır. Pek çok teorisyenin varsayımı, bedenlerin katı mekanik yasalara tabi olması nedeniyle zihinlerin açıkça mekanik olmayan katı yasalara tabi olduğudur. Resmi teorinin savunucuları, fiziksel dünya gibi zihinsel dünyanın da determinist bir sistem olması gerektiğine inanır. Ancak Ryle, eğer hem zihinler hem de bedenler determinist yasalar tarafından yönetiliyorsa, o zaman zihin ve bedenin modifikasyonunun mümkün olamayacağını söyler. Ona göre;

“Bir kişinin zihninden söz etmek, ev eşyalarının içinde bulunmasına izin verilen ama ‘fiziksel dünya’ denilen şeyin içine girmesine izin verilmeyen bir ambardan söz etmek demek değildir. O belirli türden şeyleri yapmak ve yaşamak için, bir kişinin sahip olduğu yetenek, sorumluluk ve yönelimden konuşmak demektir.”²⁹

Ryle, aynı kategoriye ait iki terim arasında evetlemeli bir önerme kurabileceğimizi ancak farklı kategorilere ait iki terimi bir araya getirmenin saçma olduğunu söyler. Bu bağlamda örnekler verir. Örneklerden biri şöyledir:

“Bir müşteri bir sol eldiveni ve bir sağ eldiveni satın aldığını söyleyebilir ancak bir sol eldiven, bir sağ eldiven ve bir çift eldiven aldığını söyleye-

²⁷ Ryle, *Zihin Kavramı*, 86-87.

²⁸ Shanjendu Nath, “Ryle as a critique of Descartes’ Mind-Body Dualism” 3/7 (2013), 3.

²⁹ Ryle, *The Concept of Mind*, 199.

mez."³⁰

Resmi teori bu hatayı yapar. Bu teori hem zihnin hem de beden varlığına inanmakta ve hem fiziksel hem de zihinsel süreçlerin meydana geldiğini kabul etmektedir. Bu ve öteki analogik birlikte evetlemelerin saçma olduğunu söyleyen Ryle, zihinsel süreçlerin oluşumunu reddetmez. 'Zihinsel süreçler var olur' ve 'fiziksel süreçler var olur' gibi iki ifadenin aynı anlama gelmediğini ve dolayısıyla bu iki ifadeyi birleştirmenin veya ayırmanın anlamsız olduğunu söyler. Gilbert Ryle'in felsefesi, Descartes'ın, kişinin bir zihin ve bir beden ya da bir zihin-beden ikiliği olduğu yönündeki iddiasının çürütülmesidir. Ryle'in reddettiği şey, Descartes'ın kişinin hem zihin hem de beden olduğu yönündeki argümanıdır. Burada Ryle'in dualizmden yana olmadığını belirtmek gerekir. Bilinç olgusunun beyinle bağlantılı olabileceğine inanır. Ona göre bilinçli veya zihinsel faaliyetlerden sorumlu olan maddeyi yanlış tanıtan Descartes, insan beyninin bilincin kökü olduğunu varsaymak yerine zihni icat etti. Ryle, başka bir maddeyi (zihni) icat etmeye gerek olmadığını vurgulayarak şöyle yazar:

*"Anlatımın mantıksal bir tonunda zihinlerin var olduğunu söylemek, başka bir mantıksal tonunda da bedenlerin var olduğunu söylemek gerçekten uygun olur. Ama bu anlatımlar, varlığın iki farklı türünü dile getirmiş olmaz. Çünkü varlık 'renkli' ya da 'cinsiyetli' gibi genel bir terim değildir. Bunlar tıpkı 'yükselmek' teriminin 'met cezir yükseliyor', 'umutlar yükseliyor', 'ortalama insan ömrü yükseliyor' ifadelerinde farklı anlamlara sahip olması gibi, varoluşun iki farklı algısını dile getirirler."*³¹

Dildeki kullanımları birbirinden bu şekilde farklı olan fiziksel veya zihinsel durumlara ilişkin ifadeler ayrı kategorilere aittir. Ancak Ryle bu açıklamalarıyla gerçekten kategori hatasını başarılı bir şekilde ortaya koyabilmiş midir? Doğru düşünmenin kuralları ilk kez Aristoteles tarafından ortaya konulmadan önce, insanlar hataları nasıl ortaya çıkaracaklarını ve onlardan nasıl sakınacaklarını zaten biliyorlarsa- ki bu Ryle'in açıklamasıdır-³² o halde insanlar zaten somut ya da soyut her türlü varlığı simgeleyen kavramları birbirin-

³⁰ Ryle, *Zihin Kavramı*, 89.

³¹ Ryle, *Zihin Kavramı*, 91.

³² Ryle, *Zihin Kavramı*, 99.

den ayırt edebiliyor demektir ve böylece kategori hatası kanıtlanması güvenilirliğini büyük ölçüde yitirmektedir.³³

3. Ryle'in Yatkinlık Teorisi

Ryle sadece 'makedeki hayalet'in izini sürmez aynı zamanda yeni bir zihin modeli inşa etmeye çalışır. Ancak onun pozisyonunu karakterize etmek zordur. Zihinsel olaylar fiziksel olaylar gibi gözlemlenebilir özelliğe sahiptir ve birbirine bağlıdır dediği için kendisi kabul etmese de davranışçı olarak nitelendirilir. Eserinin davranışçı damgasını yiyeceğini bildiğinden kitabının son başlığını davranışçılık olarak düzenleyerek bir kaç söz söyleme gerekliliği duyar. Yine de bu nitelendirme birçok açıdan yanıltıcı olabilir. Ryle hiçbir zaman zihin hakkında konuşmayı davranış hakkında konuşmaya indirgemez. Kendi zihin kavramını ortaya koyarken kullandığı *disposition* (yatkinlik) kavramı davranıştan farklı, sanki davranışa muktedir olmak gibi bir anlam taşır. Bir yatkinlik şu andaki bir olgu olmamakla birlikte kendisini zaman zaman ortaya çıkan olgularla belli eden bir özelliktir. Bu kavram, eğilimleri, yetenekleri, kapasiteleri ve alışkanlıkları içine alır. Ona göre 'bilmek', 'inanmak', 'ummak', 'istemek', 'korkmak' gibi zamanla ilgili olmayan kavramlar birer *disposition*'dur.³⁴ Ryle bunları belirli koşullarda, belirli bir yolla hareket etmek ya da etmemek, ya da tepki göstermek ya da göstermemek, yeteneği, eğilimi, yükümlülüğü ya da yatkinliği olarak tanımlar.³⁵ Bir şeyin bilgisine sahip olmanın uygulamanın ürünü olduğunu söyler. Bir kişinin bir şeyi yapma konusunda yetenekli olduğunu söylediğimizde onun bu beceriyi sürekli pratik yaparak kazandığını anlarız. Ancak Ryle hiçbir zaman bu becerinin yalnızca alışkanlıklar yoluyla kazanıldığını söylemez. Yatkinliklerin mantıksal yapısını geliştirmek, arıtmak ve aralarında ayrımlar yapmak için işe başlar. Yatkinlikler belirlenmiş ya da belirlenebilir yatkinlikler olabilir. Belirlenmiş yatkinlikler, özgün bir şeyi yapma yatkinliğidir. Örneğin herhangi birinin sigara içtiğini söylemek, o kişiye belirlenmiş bir eğilim yüklemektir. Buna karşın belirlenebilir yatkinlikler genel kapsamlı bir etiket altında toplanan, yapılan ya da

³³ Sara Çelik, *Gilbert Ryle'in Zihin Kavramı* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 13.

³⁴ Günday, *Zihin Felsefesi*, 66.

³⁵ William Lyons, "Gilbert Ryle and Logical Behaviourism", *Philosophy of Mind: The Key Thinkers*, ed. Andrew Bailey (Bloomsbury Academicers, 2014), 91.

sergilenenlerin geniş yelpazesini içeren bir yatkınlıktır. 'Bilmek', 'inanmak', 'umut etmek', 'zeki', 'onurlu' gibi yatkınlıksal sözcükler, belirlenebilir türden yatkınlıksal sözcüklerdir.³⁶ Son olarak yatkınlıklar, yinelemelerle birlikte düşünülmelidir. Herkesin gözlemleyebileceği yinelemeler, yatkınlıkların varlığının kanıtıdır.

Ryle'a göre soyut bir zihin yerine zihinsel diye nitelenebilecek davranış vardır. Yani gözlemlenebilen bedensel davranışlarımız zihinselliği de içermektedir. Bu nedenle 'zekâ' gibi bazı zihinsel kavramlara ilişkin analizlerde bulunur. Bir şeyi zekice yapmak nedir? Kartezyen açıklama, bir şeyi zekice yapmanın, bazı dışsal faaliyetler gerçekleştirmek ve bazı içsel 'zihinsel' faaliyetler gerçekleştirmek veya bu faaliyetlere katılmak anlamına geldiğini ileri sürer. Ryle farklı bir açıklama sunarak bir palyaçonun yuvarlanması ve tökezlemesi ile beceriksiz bir adamın takla atması arasındaki farkın ne olduğunu sorar. Birincisinin akıllıca yapıldığını, ikincisinin ise yapılmadığını söylemek ister. Peki bunun anlamı nedir? Dışarıdan performanslar aynı ancak Ryle'a göre palyaçonun takılmaları ve taklaları onun becerisinin gerçekleşmesidir, beceriksiz adamınkiler böyle değildir. Yani bir aktivitenin zeki olup olmadığına, bir becerinin gerçekleştirilmesi olup olmadığına bakılarak karar verilebilir.³⁷ Etkinliğin bir becerinin gerçekleştirilmesi olup olmadığına, aynı şeyin farklı koşullar altında yapılıp yapılamayacağına bakılarak karar verilebilir. Yani bir palyaçonun zekâsından bahsetmek, onun çeşitli durumlarda neler yapabileceğinden ve yapacağından bahsetmek demektir. Performansını bazı iç zihinsel mekanizmaların işleyişine atfetmek değildir. Birinin zeki olduğunu söylemek, onun belirli durumlar ortaya çıktığında belirli bir şekilde hareket edeceğini söylemektir.

Zihne daha doğrusu zihinsel davranış kavramlarına yeni bir içerik kazandırma amacını taşıyan Ryle, resmi teorinin, böyle bir şey olmadığı halde, özel varlık olarak yanlış bir şekilde bir şeye atıfta bulunduğunu kanıtlamak ister.³⁸ İç ve dış, özel ve kamusal, fiziksel ve ruhsal olmak üzere iki paralel dünyanın varlığı varsayımı onun tarafından şiddetle eleştirilir. Makinedeki

³⁶ Ryle, *Zihin Kavramı*, 218.

³⁷ Ryle, *Zihin Kavramı*, 116.

³⁸ Çelik, *Gilbert Ryle'in Zihin Kavramı*, 1.

hayalet doğmasının etkisiyle insanların, bir işlemin zekice uygulamasını biri yapmak ve diğeri düşünmek gibi iki süreç şeklinde anladıklarını söyleyen Ryle, 'hünerli', 'marifetli' ya da 'nükteli' gibi bir nitelermeyi kazanmanın, makede değil ama hayalette ortaya çıkan kopya bir davranıştan geldiğini söyler. Yani bir şey yapmak, biri zihinsel öteki fiziksel iki ayrı eylemi gerçekleştirmeyi değil, sadece belirli biçimde davranmayı belirtmektedir. Dolayısıyla zihinsel işlemleri açıklamak için herhangi bir okült varlığı kabul etmeye gerek yoktur. Bir papağandan gelen salt bir sözel gürültü bizim zekâ atfedemeyeceğimiz bir şeydir. Şu halde biz işittiğimiz şeye değil, işitmediğimiz bir şeye zekâ atfediyoruz. Öyle ise işitilen ve görülen bir eylemi zeki yapan oysa başka bir görülen ve işitilen eylemi zekice diye nitelermeyi önleyen şey nedir? Ona göre, psikolojik sözcükler içeren cümleler, gizli zihinsel olaylara gönderme yapıyor gibi görünseler de, eğilimseldir. Bu nedenle zihnin hayaletimsi bir dünyası yoktur. Zihni içeren kavramlar, uygun durumlarda belirli şekillerde davranma eğilimlerini ifade eder.

Alışkanlıklar ile zekâ kapasiteleri arasında ayırım yapar. Bir çocuk satranç oyununu öğrenmek istediğinde oyunun kurallarını öğrenmesi gerekir. Sürekli teorik talimatlar alarak satrancın kurallarının farkına varır ve oyunu oynarken bunları uygulayabilir. Bu tür bilgiler alışkanlıklar yoluyla edinilir. Ancak alışlagelmiş olmayan ancak zekâ kapasitelerini yansıtan başka eylemler veya performanslar da vardır.

*"Ayarlanmış saat, zamanı doğru gösterir; iyi alıştırma yapmış sirk hayvanı hünerlerini kusursuzca ortaya koyar; ancak biz onlara 'zeki' diyemeyiz. Biz bu başlığı edimlerinden sorumlu olan kişiler için kullanırız. Zeki olmak salt ölçüte uygun olanı yapmak değildir; ama aynı zamanda onu geliştirerek uygulamaktır, birinin eylemlerini düzenlemesi sadece, iyi düzenlenmiş olması anlamına gelmez; bir bireyin edimi, eğer o işlemlerde hatalarını görmeye ve düzeltmeye ve başarılarını geliştirerek tekrarlamaya hazır ise ancak o zaman ustalıklı ya da dikkatli olarak betimlenmeye hak kazanır. O yapılması gerekenleri doğru bir şekilde yapmaya çalışırken, ölçütü eleştirel bir şekilde uygulamaktadır."*³⁹

³⁹ Ryle, *Zihin Kavramı*, 97-98.

Ryle, alışkanlığın alıştırma veya pratik yoluyla geliştirilebileceğini, ancak zekânın eğitim yoluyla kazanıldığını söyler. Ona göre 'ne yapıyor olduğumu düşünmek', 'hem yaptığımı düşünmek, hem de onu yapıyor olmak' gibi iki bir işlem değildir. İnsan bir şeyi zeki bir şekilde yaparken, yani yaptığı şeyi düşünerek yaparken iki değil tek bir şey yapar. O, zekânın 'nasılı bilmek' olduğunu, herhangi bir bilgiyi bilmenin bir biçimi olmadığını söyler.

Sorguladığı diğer bir kavram 'irade'dir çünkü 'iradeleri', zihnin iç dünyasından fiziksel bedene gelen eylemin başlatıcıları olarak görmek, Kartezyen mitin tuzağına düşmek demektir. Ona göre 'irade' yapay bir kavramdır. İradeyi tartışırken iki kavram daha sorgulanır: iradi ve iradi olmayan kavramları. Bir kişinin bir şeyi yapmaktan kaçınması mümkünse, yapılan eyleme iradi, yapmaktan kaçınmıyorsa yapılan eyleme iradi olmayan denir. Kartezyen dogmanın ardında, zihnin bilişsel yetisiyle birlikte çalışan, onun ne yapacağına karar veren irade vardı. Bu sayede zekanın sunduğu kuramsal bilginin en iyi ne şekilde kullanılacağı bedene iletilebiliyordu. Ryle'in zekâ ve irade konularını ele alışı, gizemli varlıkların açıklanamayan süreçlerine başvurmadan bu kavramları nasıl anlayabileceğimizi göstermek içindir.

Ryle ayrıca Descartes'ın bir tür bireysel özel deneyim olduğunu ve bu nedenle içsel olduğunu varsaydığı duygu teorisine de karşı çıkar. Duygu sözcükleri duygulara, güdülere, ruh hallerine veya heyecanlara ilişkin sözcükleri içerir. Bazı duygu sözcükleri, örneğin 'heyecan', 'sarsıntı', 'acı', 'üzüntü' vb. bedensel duyuların adlarıdır. Bir romatizma sancısından olduğu kadar bir pişmanlık sancısından da söz edilebilir. Yani bu tür duyguların nerede olduğu konusunda gizli ya da gizemli bir şey yoktur. Bazen teorisyenler motive edici sözcükleri duygu sözcükleriyle karıştırırlar. Bu tür kafa karışıklıkları sayesinde, motive edici sözcüklerin, duygu adı verilen içsel deneyimlerin adları olduğuna inanmaya başlarlar. Örneğin 'gösteriş' terimini ele alalım. Bazı teorisyenler içimizde belirli bir kibir duygusunun olduğuna inanır. Bu özel kendini beğenmişlik duygusu, övünme, hayal kurma vb. gibi dışsal davranışlara neden olur; Ryle, bu durumu karmakarışıklığın üstesinden gelmenin bir yolu olarak görür. 'Kibir', belirli durumlarda, belirli şekillerde hareket etme eğilimlerini ifade eder. Övünmek kibirli adamda neredeyse bir alışkanlık haline ge-

lir ve alışkanlıklar içsel süreçler ya da olaylar değildir.⁴⁰ Ancak gerçek şu ki, ruh hali sözcükleri belirli zihinsel çerçevelere atıfta bulunur. Birisinin belirli bir ruh halindeyken, genellikle yapmayacağı pek çok şeyi yapması muhtemeldir. Ruh halleri ve güdüler arasında temel bir fark vardır. Kişi aynı anda birden fazla güdüye sahip olabiliyorken, aynı anda birden fazla ruh haline sahip olamaz. Ryle, duygunun üç veya dört farklı şeyi belirtmek için kullanıldığını söyler. Bunlara onun tarafından 'yatkınlıklar', 'ruh halleri', 'heyecanlar' ve 'duygular' adı verilir. Bunlardan ilk üçü fiil veya hal değildir. Bunlar daha ziyade yatkınlıklardır. Bunlar eylem olmadığından kamuya açık veya özel olarak gözlemlenemez. Ancak duyguların olaylar olduğuna inanır. Resmi teori, fiziksel dünyanın dışında bir zihinsel dünyanın var olduğuna inanarak, uzayda meydana gelen olayların duyu algısı yoluyla tespit edilebileceği gibi, zihindeki olayların da algı yoluyla ancak farklı ve incelikli bir şekilde tespit edilebileceğini düşünür. Bunun için vücut organına ihtiyaç yoktur. Bu tür bir bilgi ancak iç gözlem yoluyla mümkündür. Dış dünyada olup bitenleri bilme durumunda hata olasılığı vardır, ancak kişinin kendi zihnini bilmesinde hata olasılığı çok azdır. 'Duygu' teriminin kullanıldığı ve anlaşıldığı farklı anlamları sınıflandırıp açıkladıktan sonra Ryle, 'duygu'nun bilinç akışında hissedilen içsel çalkantıların hayaletimsi sürecine hiçbir göndermesi olmadığı sonucuna varır. O, tüm zihinsel olguları süreçler ve yatkınlıklar açısından açıklar.

Her ne kadar Ryle duyular hakkında söylediklerinden tam anlamıyla tatmin olmasa da, duyular olarak adlandırılan fiziksel olmayan nesnelere yer aldığı özel bir alan varsaymaya gerek olmadığı konusunda ikna olmuştur. Makinedeki hayalet mitinin etkisi altındaki teorisyenler bazen fiziksel dünyayı algılama olanağının, fiziksel olmayan duylara sahip olmamızı gerektirdiğini ileri sürerler. Ancak bu teorisyenlerle birlikte algıdan önce en az bir duyuma sahip olunması gerektiğine inansak bile, duyuları gözlemlemiyoruz. Duyumlar asla gözlem nesnelere değildir. Gözlemlediklerimiz duyular değil nesnelere. Duyumlar belki fark edilir ama gözlemlenmez. Eğer duyuların gözlemlenmesi gerekiyorsa, daha önce bahsedilenlere benzer başka bir sonsuz gerileme yaratılacaktır. Ayrıca gözlemler iyi ya da kötü, dikkatli ya da dikkatsiz olarak nitelendirilir, ancak duyular bu şekilde nitelendirilmez. Duyu

⁴⁰ Ryle, *Zihin Kavramı*, 173-174.

nesnelerinin boyutu, şekli, konumu, rengi veya kokusu vardır ancak duyular bu niteliklere sahip değildir. Bütün bunlar duyuların gözlem nesnesi olmayacağını gösterir. Dolayısıyla duyum adı verilen nesnelere barındırarak zihinsel bir alana gerek yoktur, çünkü böyle nesnelere yoktur.

Ryle ayrıca bilinç ve iç gözlem teorileri olarak adlandırdığı şeyleri mantıksal karışıklıklar olarak görür. Eğer bilinç, zihinsel hayatımız hakkında bilgi edinmenin sürekli ve şaşmaz bir kaynağı olsaydı, zihinsel hayatımıza dair hiçbir şey bizim için belirsiz olmazdı. Dahası, eğer zihinsel hayatımız bilinç aracılığıyla biliniyorsa, kendisi de zihinsel olan bilinç yalnızca başka bir bilinç tarafından bilinebilir. Bu, bize bu bilgiyi veren özel bir zihinsel süreci varsayarak, zihinsel yaşamımız hakkında nasıl bilgi sahibi olduğumuzu açıklamanın anlamsızlığını gösterir. Bu nedenle 'resmi bilinç teorisi' Ryle için kabul edilemez. İç gözlem kavramı aynı zamanda zihinselliğin Kartezyen yaklaşımındaki en büyük hatalarından biridir. Eğer zihinsel olay iç gözlem yoluyla biliniyorsa, o zaman bu iç gözlemin kendisi nasıl bilinecek? Eğer iç gözlem iç zihinsel dünyayla tanışmanın şaşmaz bir kaynağıysa, neden entelektüel, dinsel ve ahlaki alanlarda bu kadar çok tartışma var? 'İç gözlem' terimi, açık bir sıradan kullanımı olmayan, yalnızca teknik bir terimdir. İç gözlem olarak sıklıkla bahsettiğimiz şey gerçekte geçmişe bakıştır ve geçmişe bakışın gizemli yanı yoktur. Böylelikle Ryle, zihinsel olaylara özel ve ayrıcalıklı erişimi reddeder. Bu reddediş kendimiz hakkında hiçbir şey bilmediğimiz anlamına mı gelir? Kendimiz ve başkalarının açık ve sessiz davranışları hakkında belirli yasa benzeri önermeleri nasıl oluşturacağımızı ve uygulayacağımızı bilirsek, kendimiz ve başkaları hakkında bilgi sahibi olabiliriz. İnsanların davranış kalıplarını gözlemleyerek karakterlerinin özellikleri hakkında kanuna benzer bazı önermeler oluştururuz. Örneğin, eğer bir adamın sık sık öfkelenişini tespit edersek, onun hakkında genel yasaya benzer bir önermeyi 'o asabidir' iddiasında bulunabiliriz. Yani özellikler ya da yatkınlıklar davranışların gözlemlenmesiyle tespit edilir. Güdülerin, eğilimlerin veya karakter niteliklerinin oluşturulması tümevarımsal bir süreçtir. Davranışları, sözleri, jestleri vs. gözlemleyerek onlar hakkında bilgi edinmek mümkündür. Ryle, kişisel öz-bilginin olasılığını reddetmez. Olduğumuz her şey kendimize açık olmasa da, kişinin kendi benliği hakkındaki bilgisi, başkaları hakkındaki bilgisinden daha açıktır. Kendini bilmek ile başkalarının bilgisini arasında içerik açısından hiçbir esaslı fark yok-

tur. Düalistler öz-bilgiyi içebakışa dayandırırken, Ryle bunu gözlem ve tümevarıma dayandırır.

Ryle, hayal etmenin kişinin zihninde 'imgeler' ya da 'resimler' görmekten ibaret olduğu fikrini reddeder. Resimleme ya da hayal etme meydana gelir ancak bir şeyi resmetmek yalnızca onu görüyormuş gibi yapmaktır. Bu açıkça hayal etmenin, gören biriymiş gibi davranmak ya da öyleymiş gibi hayal kurmak anlamına geldiği ancak gerçekte ne bir görme eyleminin ne de görülecek bir nesnenin var olmadığı anlamına gelir. Bu nedenle, hayal etmek, resmetmek veya görselleştirmek, sadece hayal etmek ya da gerçek bir izleyici gibi davranmak anlamına gelir ki aslında öyle değildir. İmgelerin durumuna ilişkin sorunlar bir kenara bırakılarak Ryle'in hafıza ve hatırlama eylemiyle ilgili açıklamasına bakıldığında Ryle'in 'hatırlamak' fiilinin iki anlamı arasında bir ayrım yaptığı görülür. Bir anlamda 'hatırlıyorum', 'biliyorum' veya 'şunu yapabilirim' anlamına gelir. Tren istasyonuna giden yolu hatırladığımı söylediğimde, tren istasyonuna giden yolu bildiğimi ve bilgimin doğru yolu kullanmamı veya istasyona giderken yolunu kaybetmiş birine yardım edebilmemi içerdiğini kastediyorum. 'Yapabilmek' ifadesi bir yeteneği ifade eder, bir olayı ifade etmez.⁴¹ Bu nedenle hatırlama, zihinsel resimler veya imgeler biçiminde geçmişini bugüne getirme eylemi olarak yorumlanamaz.

Diğer anlamda 'hatırlamak' bir olaya işaret eder. 'Dünkü demiryolu kazasını hatırlıyorum' dediğimde, şu anda ne yaptığımı kastediyorum. Üreterek, eskiz yaparak, anlatarak, karikatürleştirerek hatırlayabilirsiniz. Ancak bunların hiçbiri, kazayı hatırlarken aslında geçmişte bir zamanda 'çekilmiş' bazı hayaletimsi resimleri çağrıştırdığımı düşünmem için gerekçe sağlamaz. Düşünmenin entelektüel işleyişi, geleneksel zihin tartışmalarında da yanlış anlaşılmıştır. Bunu düzeltmek için Ryle, 'düşünce' ve 'düşünme' kelimelerinin iki anlamını birbirinden ayırır.⁴² Düşünce bir anlamda etkinlik, diğer anlamda ise etkinliğin ürünüdür. 'Bu adam bir şeyi düşünmekle meşgul' dediğimizde bir faaliyetten bahsediyoruz. Bu anlamda düşünce sert, kesintili, dikkatsiz vb. olabilir. Ama 'şöyle düşünüyor' dediğimizde bir faaliyetin sonucunu kastediyoruz. Bu ikinci anlamdaki düşünce doğru ya da yanlış olabilir, yayınlanmış

⁴¹ Ryle, *Zihin Kavramı*, 425.

⁴² Ryle, *Zihin Kavramı*, 380.

ya da yayınlanmamış olabilir. Teorisyenler sıklıkla ürün olarak düşüncenin kelime dağarcığını etkinlik olarak düşüncenin kelime dağarcığıyla karıştırırlar. Ryle, 'yargı', 'soyutlama', 'toplam', 'tümdengelim', 'tümevarım', 'tahmin' vb. terimlerinin, düşüncenin ürün olarak tanımlanması için kullanıldığına inanır. Düşüncenin çeşitli ürünleri arasında belirli amaçlarla yapılabilecek ayrımlara karşılık gelen, incelikli bir şekilde farklı bir dizi entelektüel işlemin var olduğunu varsaymanın bir hata olduğunu düşünür. Düşünmek, gizli bir odada bir şeyler yapmak gibi özel bir eylem değildir. Dolayısıyla kişinin kendi zihnindeki işlemleri kavraması, dış dünyayı kavramasından daha üstündür. Geleneksel teori filozoflar, psikologlar ve hatta sıradan insanlar tarafından güçlü bir şekilde kabul edilmektedir. Bu teori aynı zamanda bir insanın kendi zihinsel durumlarının ve süreçlerinin bilgisine doğrudan bilinç veya iç gözlem yoluyla sahip olabileceğine inanır. Bu, diğer zihinleri doğrudan bilmekle değil, bedensel faaliyetlerinden elde edilen çıkarımlarla mümkün olur.

Sonuç

Zihin felsefesi alanında ihmal edilmiş bir isim olan Ryle, genellikle Kartezyen düalizme yaptığı eleştirilerle tanınır. Ancak ünlü eseri *Zihin Kavramı*'nin ana teması yatkınlık teorisi ve o, kitap boyunca zihinsel kavramların okült kurum ya da varlıklara atıfta bulunmadığını gösterme kaygısını taşır. Zihinsel ifadeleri ele alan açıklamalardaki zorluklara dikkat çekerek, zihne ait kavramların günlük dilde hangi anlamlarda kullanıldığını gösterir ve nasıl kullanılmalrı gerektiğini ortaya koymayı amaçlar. Sözde 'zihinsel dünya'da hayaletimsi varlıklar yoktur. Çeşitli zihinsel kavramları kullandığımızda, sıklıkla insanların katılma eğiliminde olduğu çeşitli etkinliklerden bahsederiz. Dolayısıyla yatkınlık kavramı, çok sayıda zihinsel kavramın nasıl işlediğini anlamamıza yardımcı olur. Zihinsel kavramların çoğu az ya da çok yatkınlıksal kelime dağarcığıyla açıklanabilir. Karakter olarak az ya da çok yatkın oldukları için bu tür zihinsel kavramlar insanların yeteneklerini, eğilimlerini, yükümlülüklerini, alışkanlıklarını vb. tanımlamak için kullanılır. Dolayısıyla bu tür zihinsel kavramları kişilere atfettiğimizde başarıları, yetenekleri ve benzerlerini tanımlamaya çalışırız. Bu nedenle zihinsel kavramlar gizemli hiçbir şeye gönderme yapmaz. Gizemli olaylara gönderme yapıyor gibi görünen kavramların çoğu aslında insanların çeşitli şekillerde hareket etme ve tepki verme yatkınlıklarına işaret eder. Bir kişinin zihniyle özel statü-

deki herhangi bir olayın varlığını değil, hayatındaki farklı olayların farklı şekillerde düzenlenmesini kasteder. Dolayısıyla insanla zihni arasındaki ilişki veya kişinin bedeniyle zihni arasındaki ilişki hakkında soru sormanın doğru olmadığını söyler. Bilme veya seçme faaliyetlerinin kişinin zihni tarafından değil, kişinin kendisi tarafından yapıldığını ancak bu eylemlerin zihinsel eylemler olarak sınıflandırılabilceğini dile getirir. Aynı şekilde gözlerim şunu görüyor, burnum şunu kokluyor demek yerine şunu görüyorum, şunu kokluyorum dediğimize dikkat çekerek, 'zihni', gözler ya da burun gibi bir duyu organı olarak ele almayı reddeder. Zihin ve beden hakkında bağlaçlar, ayrımlar ve neden-sonuç ilişkisi kurmanın mantıksal olarak doğru olmadığını dile getirir.

O, bir kişinin zihninden bahsettiğimizde aslında onun yeteneklerinden, yükümlülüklerinden ve yapma yatkınlıklarından bahsettiğimizi söyler. Zihin; zihnin malzemesi olan duyumlardan, duygulardan ve görüntülerden oluşur. Ona göre zihin ya da bilinçten, insan davranışının bir karşılığı veya faaliyetlerin arkasında veya ötesinde bir dünya olarak bahsetmek bir hatadır. Zihin kavramının anlamlı göstergesi insanların nasıl davrandıklarının açıklamasıdır. Özetle o, zihinsel durum ve süreçlere ilişkin ifadelerin birtakım gözlemlenebilir eylemlerle ilişkili olduğunu ve maddesel olmayan bir alanla hiçbir ilgisi olmadığını savunur. Tam da bu nedenle, Descartes'ın zihni açıklama şeklini eleştirir. Ona göre, Descartes'ın niyeti ne kadar övgüye değer olursa olsun ve efsanesi bir zamanlar ne kadar üretken olursa olsun artık onun hayaletinin defedilmesi gerekir.

Ryle'in yatkınlıklar teorisi zihin alanını yetenekler ve davranışlarla sınırlandırdığı için yaratıcı düşünme, nesnelere bütünsel vizyonu ve sanatsal hayal gücü gibi daha yüksek zihin süreçlerini açıklayamaz. Onun yaklaşımı zihinsel kavramları açık eylemlerle özdeşleştirmekle suçlanır. Bu kısmen doğrudur ancak Ryle'a göre açık ve gizli eylemler arasındaki ayrımı kabul etmek bir tür düalizmi benimsemektir. Bir diğer ünlü itiraz ise, Ryle'in aksine, zihinsel kavramların herhangi bir varsayımsal ifadeler listesine ayrılamayacağıdır. Ancak Ryle bu noktayı zaten kabul eder. Ryle'in ruhsal durumla ilgili açıklamasının, daha önce zihin kavramını bulanıklaştıran gizemin çoğunu ortadan kaldırdığı oldukça açıktır. Aynı zamanda zihin-beden probleminin doğasına ilişkin daha fazla araştırma yapılmasına yönelik yeni bir yön de önermektedir.

Ryle, dualizmi desteklemek yerine, insan zihninin beyne indirgendiği bir tür indirgemeci materyalizmi tercih eder. Bunun anlamı, başka bir maddeyi (zihni) varsaymak yerine, Descartes'ın bir makinede hayalet olamayacağını görmesinin sağlanması gerektiğidir. Yani zihnin bir madde olarak var olduğunu söylemek, ancak ve ancak ondan farklı bir şey olarak değil de beyin olarak düşünülürse anlamlı olacaktır. Dolayısıyla ya benlik bir zihindir ya da beyin ya da bedendir, ama zihin ve beden değildir. Materyalizmin bir biçimini benimseyen Ryle, zihinsel bir olay olan "düşünceden" sorumlu olanın beyin olduğunu savunur. Burada zihinsel olay ayrı bir kategori olarak değil, beynin bir ürünü olarak mevcuttur. Ancak şunu sormamız gerekiyor: Ryle'in açıklaması Descartes'ın felsefesindeki zihin-beden sorununu doğru bir şekilde ele alıyor mu? İndirgemeci materyalizmin kendisi eleştirilerden muaf mıdır? Kartezyen zihin-beden sorunu yalnızca dilsel bir sorun mudur? Biraz daha şüpheci bir tavırla beynin düşündüğünü nasıl biliyoruz? Bilimin dili her şeyi kapsayabilir mi? Bu çatışmaları çözmeye yönelik herhangi bir girişimin bilincin kökeninden başlaması gerektiğini, Ryle'in çalışmalarının da bir anlamda bu alanın yolunu açtığını düşünüyoruz.

Kaynakça

- Barrett, William. *Death of the Soul : From Descartes to the Computer : William Barrett*. Oxford : Oxford University Press, 1986.
http://archive.org/details/deathofsoulfromd0000barr_m1a4
- Cevizci, Ahmet. *Aydınlanma Felsefesi*. Paradigma Yayınları, 2002.
- Churchland, Paul M. *Madde ve Bilinç*. çev. Berkay Ersöz. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Çelebi, Vedat. "Gilbert Ryle'in Düalizm Eleştirisi ve Kategori Hatası Saptaması". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 3 (01 Temmuz 2015), 138-157.
- Çelik, Sara. *Gilbert Ryle'in zihin kavramı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=-eRz9Qzjs2wew7qKtdnSQ&no=-eRz9Qzjs2wew7qKtdnSQ>

- Descartes, Rene. *Felsefenin İlkeleri*. çev. Mehmet Karasan. İstanbul: Meb Yayınları, 1988.
- Descartes, Rene. *Kurallar Meditasyonlar*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 1997.
- Günday, Şeref. *Zihin Felsefesi*. Bursa: Asa Kitabevi, 2002.
- Kalın, İbrahim. *Açık Ufuk İyi, Doğru ve Güzel Düşünmek Üzerine*. İnsan Yayınları, 2021.
- Lyons, William. "Gilbert Ryle and Logical Behaviourism". *Philosophy of Mind : The Key Thinkers*. ed. Andrew Bailey. Bloomsbury Academicers, 2014.
- Nath, Shanjendu. "Ryle as a critique of Descartes' Mind-Body Dualism" 3/7 2013.
- Reid, Thomas. *İnsan Zihni Üzerine*. çev. Erdinç Boyacı. Ankara: Folkitap, 2022.
- Ruggiero, Vincent Ryan. *Eleştirel Düşünme İçin Bir Rehber*. çev. Çağdaş Dedeoğlu. İstanbul: Alfa Kitap, 2017.
- Ryle, Gilbert. *The Concept of Mind*. London ; New York: Routledge, 2009.
- Ryle, Gilbert. *Zihin Kavramı*. çev. Sara Çelik. Doruk Yayınları, 2011.
- Tanney, Julia. "Rethinking Ryle: A Critical Discussion of the Concept of Mind". *The Concept of Mind*. London ; New York: Routledge, 2009.
- Toon, Adam. "The Story of the Ghost in the Machine". *Art, Representation, and Make-Believe: Essays on the Philosophy of Kendall L. Walton*. ed. Sonia Sedivy. Routledge, 2021.
- Twain, Mark. *İnsan Nedir?* çev. Esra Damla İpekçi. İstanbul: Dedalus Kitap, 2019.